L-Ortografija

Carmel Azzopardi M.A.

L-ilsien miktub jirrifletti l-ilsien mitkellem. L-ortografija, għalhekk, ma tiddeterminax il-lingwa iżda hija qaddejja li għandha x-xogħol importanti li kemm jista' jkun tirregolarizza l-forma grafika li tirrappreżenta l-ilsien mitkellem. Biex tkun effettiva, l-ortografija hemm bżonn li tkun prattika, uniformi, konsistenti, stabbli u aġġornata.

Ortografija prattika

L-ortografija trid tkun prattika kemm bħala għodda biex l-ilsien mitkellem jiġi rappreżentat grafikament, kif ukoll bħala għodda li permezz tagħha l-forma grafika tissarraf fl-ilsien mitkellem. U hawnhekk wieħed irid ifittex kompromess. Sistema b'alfabett sempliċi u mingħajr sinjali dijakritiċi tħaffef il-kitba imma ttaqqal il-qari. Bil-maqlub, sistema b'alfabett ikkumplikat u b'bosta sinjali dijakritiċi ttaqqal il-kitba imma tħaffef il-qari, fis-sens li tirrendih aktar preċiż. Fis-sistema mħaddma fil-Malti dan il-kompromess jidher li jeżisti. L-alfabett mhux sempliċi għal kollox. Fih tletin ittra li minnhom ħamsa fihom sinjal dijakritiku, għalkemm fil-prattika dawn huma tlieta għax is-sinjal dijakritiku fl-ittri *ċ* u *għ* mhuwiex funzjonali. Iżda, min-naħa l-oħra, l-anqas m'hu kkomplikat iżżejjed. Kieku kien alfabett fonetiku, kien ikun ferm aktar ikkumplikat; kien irid ikun fih numru kbir ta' ittri u x'aktarx jagħmel użu minn numru ferm akbar ta' sinjali dijakritiċi. Waqt li jħaffef il-kitba, dan in-nuqqas ta' kumplikazzjoni żejda jnaqqas xi ftit mill-ħeffa u mill-preċiżjoni fil-qari.

L-ortografija trid tkun prattika wkoll fl-għażla tal-kriterji li jiddeterminaw il-forma grafika. L-aktar kriterju prattiku hu bla ebda dubju l-kriterju fonetiku, li tikteb kif tħoss, u sa fejn ikun possibbli l-ortografija jaqbel li tħaddem dan il-kriterju. Meta dan il-kriterju ma japplikax għax insibu nuqqas ta' qbil bejn

dak li nippronunzjaw u dak li niktbu, l-ortografija tapplika l-kriterju morfoloġiku, jiġifieri tiddetermina l-forma grafika skond il-forom tal-grammatika, jew inkella l-kriterju etimoloġiku. Il-kriterju etimoloġiku huwa l-anqas wieħed prattiku għax jitlob tagħrif speċjalizzat mill-kittieb li, biex jikteb tajjeb, irid ikun jaf in-nisel tal-kelma, jew jerġa' agħar, ikun jaf kif tinkiteb il-kelma fl-ilsien oriġinali. Idealment, ir-regoli ta' l-ortografija għandhom japplikaw għall-kliem kollu u ma jagħmlux distinzjoni bejn kliem ta' nisel Semitiku, kliem ta' nisel Rumanz u kliem ta' nisel Ingliż. Għalkemm dan iseħħ fil-biċċa l-kbira tar-regoli, hemm każi fejn wieħed bilfors irid jaqa' fuq l-etimoloġija biex jiddetermina l-ortografija.

Il-prattiċità fl-ortografija trid tkun ukoll fit-tfassil tar-regoli. Ortografija prattika ma tinsistix iżżejjed fuq irqaqat grammatikali u, fejn ikun hemm il-ħtieġa, tagħlaq għajn waħda u titbiegħed mir-regola grammatikali biex tissimplifika r-regola ortografika. Nagħti eżempju. Niktbu *bil-quddiem, fil-bogħod*. Hawnhekk il-partiċella mqassra *lil* (*'l*) qed tinkiteb bħall-artiklu (*l*) u tinhemeż mal-partiċelli *bi* u *fi*. Skond il-grammatika suppost niktbu *bi 'l quddiem, fi 'l bogħod*. Imma għall-prattika niktbu *bil-quddiem, fil-bogħod*, l-istess bħal ma niktbu *bil-kwiet, fil-qrib,* eċċ.

Ortografija uniformi

L-iskop ta' l-ortografija hu li tirregolarizza l-kitba. Biex tagħmel dan trid tkun ortografija uniformi. Waqt li naċċettaw alternanza ta' forom ortografiċi, alternanza li hi dejjem immotivata minn varjetà fl-ilsien mitkellem (Eż. *anqas* jew *inqas; ma berkitx* jew *ma birkitx; naqalgħu* jew *naqilgħu; karozza* jew *karrozza; avanza* jew *avvanza; probabbiltà, probabbilità, probabiltà* jew *probabilità*), ma jagħmilx sens li naċċettaw forom ortografiċi li jiddevjaw mir-regoli uffiċjali. Forom devjanti jdgħajfu l-ortografija billi ma jħalluhiex uniformi u jista' jkollhom effetti negattivi ħafna fuq l-istess lingwa. Insibu prova ta' dan jekk inħarsu lejn il-qagħda ta' lsienna fiż-żmien meta l-Malti kien għad ma kellux ortografija uffiċjali. Il-problema tal-Malti f'dan iż-żmien ma kinitx l-assenza ta' sistema ortografika (fil-fatt kien hemm diversi sistemi ortografiċi), imma l-assenza ta' sistema ortografika uniformi. Il-Malti beda jieħu r-ruħ u jagħmel progress meta fl-1934 ġiet stabbilita ortografija uffiċjali, l-ortografija ta' l-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti, illum l-Akkademja tal-Malti.

Bħal f'kull żmien ieħor, illum irridu noqogħdu attenti li ma nitilfux dak li missirijietna kisbu bi sforzi kbar u ninsistu li ngħożżu, anzi nipproteġu l-uniformità ta' l-ortografija. Hu aktar importanti li jkollna sistema ortografika uniformi milli li jkollna sistema ortografika mingħajr difetti u limitazzjonijiet. Dan ma jfissirx li m'hux possibbli jkollna sistema ortografika li tkun kemm

tajba u effettiva kif ukoll uniformi. Dan hu possibbli ħafna u jista' jseħħ dejjem sakemm kull titjib u tiġdid isir fi ħdan l-awtorità uffiċjali li hi responsabbli mill-ortografija, jiġifieri l-Akkademja tal-Malti.

Ortografija konsistenti

L-ortografija trid tkun kemm jista' jkun konsistenti fir-regoli tagħha. Regola ortografika għandha idealment tapplika fil-każi kollha, jew għallinqas fil-biċċa l-kbira tal-każi. Ma jagħmilx sens li regola tapplika f'każi, iżda mbagħad ma tapplikax f'każi oħra simili. Nagħti eżempju. Il-prinċipju li kliem ta' nisel Ingliż li jidħol fil-Malti jinkiteb skond kif jiġi ppronunzjat fil-Malti għandu japplika dejjem anke fil-każ ta' xi kliem li fl-Ingliż jiġi ppronunzjat bil-ħoss ta' konsonanti qasira imma jinkiteb b'konsonanti doppja. Mill-Ingliż *tennis, driller, buzzer* niktbu *tenis, driler, bażer,* u mhux *tennis*[X], *driller*[X], *bażżer*[X].

Il-konsistenza fl-ortografija trid tidher ukoll fl-għażla tal-kriterji li jiddeterminaw kif se niktbu. Per eżempju, ma nistgħux napplikaw kriterju fonetiku (niktbu l-konsonanti *s* tat-Taljan skond kif tippronunzja ruħha fil-Malti) u niktbu *żvinturat, żvantaġġ* imbagħad niktbu l-istess konsonanti *s* skond kriterju etimoloġiku (*Svizzera*[X], *Svezja*[X]). U anqas nistgħu nużaw kriterju fonetiku wieħed (niktbu l-konsonanti *s* tat-Taljan skond kif tippronunzja ruħha fil-Malti) u niktbu *diżordni, diżutli* u mbagħad napplikaw kriterju fonetiku ieħor (żewġ konsonanti li jkunu f'sekwenza jridu jaqblu fin-nifs jew fil-leħen) u niktbu *disgwid*[X], *sball*[X].

Ortografija stabbli

L-ortografija tissaħħaħ u tqabbad l-għeruq meta r-regoli tagħha jkunu mħaddma mill-poplu u jindraw. Għalhekk, ma jagħmilx sens li r-regoli ta' l-ortografija jinbidlu kif ġieb u laħaq u għal xejn b'xejn. Meta u jekk, għal raġunijiet validi, ikun hemm il-ħtieġa li xi regola tinbidel, wieħed irid jiżen sew l-effetti li l-bidla jista' jkollha fuq l-istabilità ta' l-ortografija. Wieħed irid jagħti kas tat-tradizzjoni, ta' dak li ilna niktbu s-snin, għax kull bidla, tajba kemm hi tajba, tista' ġġib diżdwid minflok titjib.

Nagħti eżempju. Tradizzjonalment dejjem ktibna *nilagħbu, tibagħtu, joqogħdu,* eċċ. Hawnhekk it-tieni vokali qed titqies bħala vokali tal-leħen u l-kelmiet jinbnew fuq il-mudell *nisirqu*. L-istess jiġri fil-każ tal-kelma *mixegħla* li tinbena fuq il-mudell *maħanqa*. Iżda dan mhux preċiż. It-tieni vokali f'kull każ mhix vokali tal-leħen iżda l-vokali ta' l-Għarbi li żżomm postha biex tagħti l-leħen lill-konsonanti *għ* li, ħlief fil-każ ta' forom

kwadrilitteri bħal *ngħargħru*, qatt ma toqgħod f'ambjent li mhux vokaliku.

L-istudjużi tal-Malti użaw l-istess argument biex waslu għal deċiżjoni dwar l-ortografija ta' kliem bħal *għasafar* u *għamilt*. Huma rraġunaw, u rraġunaw sew, li l-vokali fis-sillaba inizjali tal-kelmiet imsemmija mhix vokali tal-leħen, u għalhekk wieħed ma kellux jikteb dawn il-kelmiet fuq il-mudelli rispettivi *imkatar* u *irfist*, imma kellu jsegwi l-mudelli ta' l-Għarbi *għaSa:fi:r* u *għamaltu*. L-istess raġunar jgħodd fil-każ ta' *nilagħbu* u *mixegħla* li wkoll isegwu l-mudelli ta' l-Għarbi (*nalgħabu* u *maxgħala*) u għalhekk għandhom jinkitbu *nilgħabu*[x] u *mixgħela*[x].

Hu interessanti li anke studjużi bikrija bħal Vassalli u Panzavecchia jiktbu dawn il-kelmiet fuq il-mudell Għarbi. Vassalli jikteb: *joqgħodu*, *toqgħodu*, *noqgħodu* (1827, p. 41). Panzavecchia jikteb *aħna għad norgħoxu*, *intom għad torgħoxu*, *huma għad jorgħoxu* (1845, p. 216) . Ir-raġunar li Vassalli u Panzavecchia setgħu kitbu hekk għax fi żmienhom il-konsonanti *għ* kien għad kellha l-valur ta' fonema konsonantali aktar ikompli jsaħħaħ l-argument favur il-forma grafika *nilgħabu*[x]. (Ara Azzopardi, 1997, pp. 365–366.)

Jidher li hemm raġuni valida biżżejjed biex nibdlu r-regola u nibdew niktbu *nilgħabu*[x] u *mixgħela*[x], raġuni li tkompli tissaħħaħ mill-ħtieġa ta' konsistenza ma' raġunar użat f'regola oħra (niktbu *għasafar* u *għamilt* minflok *agħsafar*[x] u *agħmilt*[x]) u mill-ħtieġa li nissimplifikaw (niktbu sekwenza *għa* kemm f'*nilgħab* kif ukoll f'*nilgħabu*[x]). Iżda minkejja l-argumenti kollha, ma naqbilx li wieħed għandu jipproponi bidla. Bidla bħal din iddgħajjef l-istabilità ta' l-ortografija u tista' tagħmel aktar ħsara milli ġid.

Ortografija aġġornata

L-ortografija hi marbuta ma' l-ilsien mitkellem u, biex tkun effettiva, trid bilfors tinbidel u tiġġedded hekk li tirrifletti t-tibdil u t-tiġdid li jseħħ fl-ilsien mitkellem. Jekk inħarsu lejn l-istorja ta' l-ortografija, għallinqas mill-pubblikazzjoni tat-*Tagħrif* (1924) lil hawn, naraw li xi tiġdid kien hemm, imma kien ftit wisq, u żgur li ma jirriflettix il-bidliet li seħħu fl-ilsien, b'mod partikulari l-bidliet li ġab miegħu l-influss tal-Malti Rumanz u Ingliż. Wara waqfa ta' sittin sena l-Akkademja tal-Malti ppubblikat iż-*Żieda* (1984), xogħol li jiġbor fih erbatax-il regola li japplikaw biss għall-Malti Rumanz u Ingliż u mbagħad fl-1992 ppubblikat tmien regoli oħra fl-*Aġġornament*. Fl-1998 l-Akkademja wettqet biċċa xogħol siewja ħafna meta ppubblikat il-ktieb *Regoli tal-Kitba tal-Malti*, ktieb li jiġbor fih ir-regoli tat-*Tagħrif*, *Żieda* u *Aġġornamet* miktubin b'mod ċar u b'lingwaġġ sempliċi hekk li jistgħu jinftiehmu mill-pubbliku inġenerali. Dan il-ktieb mela vojt kbir. L-ewwelnett, ġabar fi ktieb wieħed ir-regoli ta' l-ortografija li qabel kienu miġbura fi tliet pubblikazz-

jonijiet li mhux kollha kienu aċċessibbli għall-pubbliku inġenerali. It-tieni, silet mir-regoli eżistenti dawk ir-regoli li għadhom relevanti għal żmienna u reġa' kitibhom b'mod ordinat u ċar. Hawnhekk ta' min josserva li t-*Tagħrif*, id-dokument bażiku li jiġbor fih ir-regoli ta' l-ortografija, inkiteb fl-1924 u, għalkemm jibqa' dejjem dokument validu ħafna, l-aktar meta wieħed iqis iż-żmien li fih inkiteb, hu dokument li fih diversi ineżattezzi. Dan ma jnaqqasx mill-mertu tal-kittieba tat-*Tagħrif* għax wieħed jifhem li mill-1924 'l hawn saru diversi żviluppi fil-qasam tal-lingwistika, u affarijiet li kienu jidhru korretti dak iż-żmien illum nafu li huma żbaljati. Barra minn hekk, it-*Tagħrif* fih għadd ta' ripetizzjonijiet u hu miktub b'lingwaġġ li jitbiegħed mil-lingwaġġ użat fi żmienna. Bla dubju, kien hemm bżonn kbir ta' żabra u ta' tindifa.

Għalkemm ta' importanza kbira, ir-*Regoli tal-Kitba tal-Malti* m'huwiex fil-qofol tiegħu eżerċizzju ta' tiġdid fl-ortografija. Dan ma kienx l-iskop tiegħu. Ir-*Regoli tal-Kitba tal-Malti* ta libsa ġdida u ordinata lir-regoli eżistenti li għadhom relevanti, u b'dan ix-xogħol lesta l-pedament li fuqu jista' jibda jinbena t-tiġdid meħtieġ. Bħala l-awtorità responsabbli mill-ortografija, l-Akkademja tal-Malti trid tieħu ħsieb li jsir dan it-tiġdid.

F'dan il-kuntest qed nipproponi għadd ta' regoli ġodda. Qed nipproponi żewġ settijiet ta' regoli: regoli ġodda li ma jbiddlux l-ortografija eżistenti u regoli ġodda li jbiddlu l-ortografija eżistenti. F'dawn ta' l-aħħar wieħed irid li, qabel ma jasal għal deċiżjoni, jiżen sew l-effett li t-tibdil jista' jkollu fuq l-istabilità tal-lingwa.

Regoli ġodda li ma jbiddlux l-ortografija eżistenti

1. Il-konsonanti *x* fi kliem ta' nisel x'aktarx Latin (li iżda daħal fil-Malti mill-Ingliż) fil-Malti tinkiteb b'żewġ modi:

   a) Tinkiteb *x* fi kliem *sui generis*. Dan hu kliem li jinkiteb kif jinkiteb fil-lingwa oriġinali u fil-Malti jieħu dejjem forma invarjabbli. Eż: *ex, extra*

   b) Fi kliem ieħor tinkiteb *ks*. Hawnhekk jista' jkollna forom imnisslin.

Eż:		
	bokser	*ibboksja*
	faks	*iffaksja*
	mikser	*immiksja*
	taksi	*taksis*
	reksin	

2. a) Meta jaħbat quddiem verb li jibda bil-konsonanti *l*, il-prefiss *n* jista' jassimila ruħu (jinkiteb u jitlissen *l*) u jista' wkoll ma jassimilax ruħu (jinkiteb u jitlissen *n*).

Eż: *Jiena llum.* jew *Jiena nlum.*
Jiena llaħħaq. *Jiena nlaħħaq.*

b) Meta jaħbat quddiem verb li jibda bil-konsonanti *r*, il-prefiss *n* jista' jassimila ruħu (jinkiteb u jitlissen *r*) u jista' wkoll ma jassimilax ruħu (jinkiteb u jitlissen *n*).
Eż: *Jiena rrebbaħ.* jew *Jiena nrebbaħ.*
Jiena rriegħed. *Jiena nriegħed.*
Iżda xi verbi jieħdu biss il-forma li fiha ssir l-assimilazzjoni.
Eż: *Jiena rrid.* iżda mhux *Jiena nrid*[X].

3. Niktbu *aha, ahiex, ahom* anke meta dawn is-sekwenzi jitlissnu bil-ħoss ta' *ħ* doppja.
Eż: *jaqraha* u mhux *jaqraħħa*X
ma jippruvahiex *ma jippruvaħħiex*X
jirrapportahom *jirrapportaħħom*X

4. Meta warajha jkollha l-konsonanti *għ*, xi drabi konsonanti likwida toqgħod bejn żewġ konsonanti u ma tiħux vokali tal-leħen qabilha.
Eż: *niżrgħalkom, jiġmgħalna* (Ara Azzopardi, 1997, pp. 58–62.)

5. Is-sewkenzi *ij* u *uw* jistgħu jinkitbu biss meta warajhom ikollhom vokali. Meta ma jkollhomx vokali warajhom minflok *ij* niktbu *i* u minflok *uw* niktbu *u*.
Eż: *mija* u mhux *mijja*[X]
duwa *duwwa*[X]
ħin *ħijn*[X]
ħut *ħuwt*[X]
zi *zij*[X]
kju *kjuw*[X]

6. Regoli ta' l-aċċent (Ara Azzopardi, 1997, pp. 189 – 195.)

A. Kliem ta' nisel Semitiku u kliem ta' nisel Rumanz li ma jiħux aċċent żdruċċolu (aċċent li jaqa' fuq it-tielet sillaba mill-aħħar).

1. L-aċċent jaqa' dejjem fuq waħda mill-aħħar żewġ sillabi.

2. Meta fl-aħħar żewġ sillabi tal-kelma jkun hemm sillaba li jkollha struttura dominanti (vokali twila, dittong li jinkludi l-konsonanti *j* jew *w* (*aw, ew, ow, aj, ej, ow, iw*) jew sillaba li tingħalaq b'żewġ konsonanti), din is-sillaba tieħu l-aċċent primarju.
Eż: *daret* (vokali twila)
waqtiet (vokali twila)
irrapportawlha (dittong)

sparaw	(dittong)
kissret	(sillaba magħluqa b'żewġ konsonanti)
iġġilidt	(sillaba magħluqa b'żewġ konsonanti)

3. Meta l-aħħar żewġ sillabi jkollhom it-tnejn struttura dominanti, l-aċċent jaqa' fuq l-aħħar sillaba.

   Eż:

lagħabhiex	(2 vokali twal)
neħħewlux	(dittong u vokali twila)
imkissrin	(sillaba magħluq b'żewġ konsonanti u vokali twila)
sagħtejn	(vokali twila u dittong)
sewwejt	(2 dittongi)
daqqtejn	(sillaba magħluqa b'żewġ konsonanti u dittong)
ħawwadt	(dittong u sillaba magħluqa b'żewġ konsonanti)
kissritx	(2 sillabi magħluqa b'żewġ konsonanti)

4. Meta l-ebda waħda mill-aħħar żewġ sillabi ma jkollha struttura dominanti, l-aċċent jaqa' fuq is-sillaba ta' qabel ta' l-aħħar.

   Eż: *kisser, intilifli, ħabi, indirizzi*

B. Kliem ta' nisel Rumanz li jieħu l-aċċent żdruċċolu

Fi kliem li fih aktar minn żewġ sillabi l-aċċent jaqa' fuq it-tielet sillaba mill-aħħar meta l-aħħar żewġ sillabi jispiċċaw it-tnejn b'vokali qasira.

Eż: *terapewtiku, akustika, anemoni, morbidu, evoka, glandola*

Nota: Hemm għadd żgħir ta' kliem li ma jimxix ma' din ir-regola.

Eż: *palpebra, iddiżintegra*

Ċ. Fi kliem ta' nisel Ingliż l-aċċent jista' jaqa' fuq waħda mill-aħħar tliet sillabi.

Eż: *engejġ, kuker, barbikju*

7. Xi kliem ta' nisel Ingliż jista' jinkiteb b'żewġ modi. Dan jiġri meta kelma tiġi ppronunzjata differenti minħabba l-aċċent.

   Eż:

ċuwingamm	jew	*ċuwingam*
rifill		*rifil*
maxingann		*maxingan*

8. Is-suffiss *s* li jimmarka l-plural fi kliem ta' nisel Ingliż fil-Malti jinkiteb *s* meta:

   1. ikollu funzjoni morfoloġika, jiġifieri jimmarka l-plural. Eż: *lids, klabbs, ligs, valvs*
   2. il-kelma tieħu forom imnisslin. Eż: *sports* (*sportiv*)

Fil-bqija tal-każi jinkiteb kif jinħass.
Eż: *buz, brajz, brajzmejd* (Ara Azzopardi, 1997, pp. 247–249.)

9. Xi verbi ta' nisel Rumanz li fil-lingwa oriġinali jibdew b'konsonanti waħda jirduppjaw il-konsonanti inizjali.
   Eż: *(i)fforma, (i)bbaża, (i)ġġenera, (i)kkalma, (i)llarga, (i)mmarka, (i)nnota, (i)rrimarka, (i)ssogra*

   Xi verbi oħra ta' din l-għamla ma jirduppjawx il-konsonanti inizjali.
   Eż: *salva, falla, keċċa, paxxa*

10. Il-verbi ta' nisel Ingliż li fil-lingwa oriġinali jibdew b'konsonanti waħda jirduppjaw il-konsonanti inizjali.
    Eż: *(i)bbammja, (i)ċċansja, (i)ddajvja, (i)ffawlja, (i)ħħintja, (i)kkowċja, (i)llidja, (i)rreffja, (i)ssettja, (i)ttajmja*

11. Xi verbi ta' nisel Rumanz u Ingliż li fil-lingwa oriġinali jibdew b'żewġ konsonanti jistgħu jirduppjaw il-konsonanti inizjali. Jirduppjaw il-konsonanti inizjali dejjem meta qabel din il-konsonanti jkun hemm vokali.
    Eż: *ibbnazza, jibbnazza, ittratta, jittratta, ifflittja, jifflittja, ikkraxxja, jikkraxxja*
    Jistgħu jirduppjaw il-konsonanti inizjali u jistgħu wkoll ma jirduppjawhiex meta qabel din il-konsonanti ma jkunx hemm vokali. Ma jirduppjawhiex meta ma jkunux f'ambjent ta' kelma li tispiċċa bil-vokali.
    Eż: *Vjaġġajt bil-ferrovija.*
    It-tifel prova jidħol.
    Flittja fil-kmamar kollha.
    Kien kraxxja bil-mutur.

    Meta jkunu fl-ambjent ta' kelma li tispiċċa bil-vokali jistgħu jirduppjaw il-konsonanti inizjali u jistgħu wkoll ma jirduppjawhiex.

Eż:			
Eż:	*Ġanni ffranka għaxar liri.*	jew	*Ġanni franka għaxar liri.*
	Malli bbnazza ħriġna passiġġata.		*Malli bnazza ħriġna passiġġata.*
	Rita ttrimmjat xagħarha.		*Rita trimmjat xagħarha.*
	Kieku bbrejkjajt kont ninqaleb.		*Kieku brejkjajt kont ninqaleb.*

12. Nomi Verbali u Parteċipji Passati mnisslin minn verbi ta' nisel Ingliż li fil-lingwa oriġinali jibdew b'konsonanti waħda jirduppjaw il-konsonanti inizjali.

Eż:	Nom Verbali	Parteċipju Passat
	(i)ffilmjar	*(i)ffilmjat*
	(i)kkowċjar	*(i)kkowċjat*
	(i)ppanċjar	*(i)ppanċjat*

13. Nomi Verbali u Parteċipji Passati mnisslin minn xi verbi ta' nisel Rumanz li fil-lingwa oriġinali jibdew b'konsonanti waħda jirduppjaw il-konsonanti inizjali.

Eż:	Nomi Verbali	Parteċipju Passat
	(i)bbalzmar	*(i)bbalzmat*
	(i)ċċangjar	*(i)ċċangjat*
	(i)mmarkar	*(i)mmarkat*

Nomi Verbali u Pariċipji Passati mnisslin minn verbi oħra ta' l-istess għamla jistgħu jirduppjaw il-konsonanti inizjali u jistgħu wkoll ma jirduppjawhiex.

Eż:	Nom Verbali	Part. Passat	jew	Nom Verbali	Part. Passat
	(i)nnegozjar	*(i)nnegozjat*		*negozjar*	*negozjat*
	(i)mmanuvrar	*(i)mmanuvrat*		*manuvrar*	*manuvrat*
	(i)rraġunar	*(i)rraġunat*		*raġunar*	*raġunat*
	(i)ssiġillar	*(i)ssiġillat*		*siġillar*	*siġillat*

14. Nomi Verbali ta' nisel Ingliż li fil-lingwa oriġinali jibdew b'żewġ konsonanti jirduppjaw il-konsonanti inizjali.
Eż: *(i)bbrejkjar, (i)bbrejżjar, (i)ffrejmjar, (i)ttrimmjar, (i)ggrejdjar, (i)xxrinkjar*

15. Nomi Verbali ta' nisel Rumanz li fil-lingwa oriġinali jibdew b'żewġ konsonanti jirduppjaw il-konsonanti inizjali kważi dejjem, iżda f'xi każi ma jirduppjawhiex.
Eż: *(i)ddrittar, (i)ffrankar, (i)ffriżar, (i)ppranzar, (i)kklassifikar, (i)ppressar*
Iżda: *traffikar, prattikar*

16. Parteċipji Passati ta' nisel Rumanz u Ingliż li fil-lingwa oriġinali jibdew b'żewġ konsonanti jistgħu jirduppjaw il-konsonanti inizjali u jistgħu wkoll ma jirduppjawhiex.

Eż:			
	(i)ddrittat	jew	*drittat*
	(i)ffrankat		*frankat*
	(i)kklassifikat		*klassifikat*
	(i)ggrejdjat		*grejdjat*
	(i)ttrejnjat		*trejnjat*
	(i)ffrejmjat		*frejmjat*

17. Kliem ta' nisel Ingliż li fil-lingwa oriġinali hu kliem kompost minn żewġ kelmiet. (Ara Azzopardi, 1997, pp. 307–316.)
   a) Niktbu konsonanti doppja fit-tarf tal-kelma li tifforma l-ewwel element tal-kelma komposta meta din il-kelma teżisti weħidha (jiġifieri mhux f'kelma komposta) u tkun tispiċċa b'konsonanti doppja.

Eż: *dokkjard*	għax niktbu	*dokk*
swiċċbord		*swiċċ*
ħittparejd		*ħitt*
stoppkok		*stopp*
ċekkmejt		*ċekk*
topples		*topp*

b) Niktbu konsonanti waħda fit-tarf tal-kelma li tifforma l-ewwel element tal-kelma komposta meta din il-kelma ma teżistix weħidha.
Eż. *lipstik, pletform, futbol, koktejl*

ċ) Fit-tarf tal-kelma (tal-kelma komposta) ma niktbux konsonanti waħda iżda konsonanti doppja meta s-sillaba finali jkollha vokali qasira u tkun aċċentata.
Eż: *ċuwingamm, maxingann*

d) Fit-tarf tal-kelma (tal-kelma komposta) ma niktbux konsonanti doppja iżda konsonanti waħda meta s-sillaba finali jkollha vokali qasira u ma tkunx aċċentata.
Eż: *lipstik, futbol, topples, stoppkok*

18. Niktbu s-sekwenza *zj*:
a) wara konsonanti. Eż: *anzjan, manutenzjoni, funzjoni*
b) wara vokali twila. Eż: *spazju, negozju, dazju*
ċ) meta ma' kelma li jkollha sekwenza mibnija minn vokali twila u *zj* jiżdied suffiss li jressaq l-aċċent lura.

Eż: *spazjali*	minn	*spazju*
negozjant, negozjabbli		*negozju*
inizjali, inizjattiva		*inizio* (Taljan)

19. Ħlief fil-każi msemmija fin-Numru 18 (ċ), wara vokali qasira niktbu dejjem sekwenza *zzj*.
Eż: *perfezzjoni, perfezzjonist, ipperfezzjona, vizzju, vizzjuż*

20. a) Niktbu sekwenza *żżj* fil-verbi ta' nisel Ingliż (u l-forom imnissla) li jkollhom is-sekwenza *żż* qabel l-infiss *j*. Eż: *ibbażżja, nibbażżja, ibbażżjat, ibbażżjar*
b) Niktbu sekwenza *żj* fil-bqija tal-każi. Eż: *deċiżjoni, okkażjoni, illużjoni, ereżjarka, sależjan, spiżjar*

21. Niktbu sekwenza *ċċj*:
a) fil-verbi ta' nisel Ingliż (u l-forom imnissla) li jkollhom is-sekwenza *ċċ* qabel l-infiss *j*. Eż: *immaċċja, nimmaċċja, immaċċjat; ippaċċja, nippaċċja, ippaċċjat*

b) Wara vokali qasira (ħlief fil-każi msemmija fin-Numru 22 (b) u (ċ)).
Eż: *uffiċċju, sagrifiċċju, edifiċċju, aċċjomu*

22. Niktbu sekwenza *ċj*:
a) wara vokali twila. Eż: *soċju, fiduċja, awspiċju*

b) meta ma' kelma li jkollha sekwenza mibnija minn vokali twila u *ċj* jiżdied suffiss li jressaq l-aċċent lura.

Eż:	*soċjali, soċjetà*	minn	*soċju/a/i*
	fiduċjuż, fiduċjarju	minn	*fiduċja*

ċ) meta ma' kelma li jkollha sekwenza *ċċj* (mhux il-kliem imsemmi fin-Numru 20 (a)) jiżdied suffiss li jressaq l-aċċent lura.

Eż:	*uffiċjal, uffiċjali*	minn	*uffiċċju*
	sagrifiċjali	minn	*sagrifiċċju*
	benefiċjali, benefiċjarju	minn	*benefiċċju*

23. Fil-Malti Rumanz Malti u Ingliż n
a) niktbu sekwenza *ssj* wara vokali qasira. Eż: *pressjoni, missjoni, passju, passjoni*
b) niktbu sekwenza *sj*:
i) wara vokali twila. Eż: *Asja*
ii) meta ma' kelma li jkollha sekwenza mibnija minn vokali twila u *sj* jiżdied suffiss li jressaq l-aċċent lura. Eż: *Asjatiku*

24. Is-suffiss tat-Taljan *bile* jinkiteb dejjem *bbli*.
Eż: *probabbli, possibbli, nobbli, solubbli*

25. Meta ma' kelma ta' nisel Rumanz li tispiċċa bis-sekwenzi *nn* jew *ll* jiżdied suffiss li jibda bil-konsonanti *j* niktbu *n* u *l* minflok is-sekwenzi rispettivi *nn* u *ll*. (Ara Azzopardi, 1997, pp. 334 – 336.)

Eż:	*żbalja, niżbalja, żbaljat*	minn	*żball*
	dettalji, dettaljat		*dettall*
	sfiljura, sfiljurat		*sfoll*
	bżonjuż		*bżonn*
	iddisinja, niddisinja, iddisinjat		*disinn*
	stanja, nistanja, stanjat		*stann*
	impenja, nimpenja, impenjat		*impenn*

26. Minn Nom Maskil li jispiċċa bis-sekwenza *tur* innisslu Nom Femminil li jispiċċa bis-sekwenza *triċi*.

Eż:	*imperatriċi*	minn	*imperatur*
	kompożitriċi		*kompożitur*
	ġokatriċi		*ġokatur*
	moderatriċi		*moderatur*
	sostenitriċi		*sostenitur*

27. Minn Nom Maskil li jispiċċa bis-sekwenza *ttur* innisslu Nom Femminil li jispiċċa bis-sekwenza *ttriċi*.

Eż:	*attriċi*	minn	*attur*
	pittriċi		*pittur*
	direttriċi		*direttur*
	kollettriċi		*kollettur*

28. Kliem ta' nisel Ingliż li fil-lingwa oriġinali jinkiteb b'konsonanti doppja iżda jiġi ppronunzjat bil-ħoss ta' konsonanti waħda jinkiteb b'konsonanti waħda.
Eż: *esej, tenis, skitils, driler, bażer, seting, niting* (Ara Azzopardi, 1997, pp. 290–291.)

29. F'xi kliem ta' nisel Ingliż (b'mod partikulari kliem imsemmi fin-Numru 28) jista' jkollna alternanza ta' zkuk morfemiċi.

Eż:	***seting***	u	***sett, issettja, nissettja, issettjat***
	driler		***drill, iddrillja, niddrillja, iddrilljat***
	bażer		***ibbażżja, nibbażżja, ibbażżjat***
	kraxer		***ikkraxxja, nikkraxxja, ikkraxxjat***
	buking		***ibbukkja, nibbukkja, ibbukkjat***
	blaxer		***ibblaxxja, nibblaxxja, ibblaxxjat***
	niting		***innittja, ninnittja, innittjat***

30. Tiżdied T-Marbuta ma' numru (bejn tnejn (żewġ) u għaxra) li jkollu warajh nom b'sillaba waħda u li jieħu ż-żieda ta' vokali tal-leħen.
Eż. *ħamest itfal, erbat ifniek, żewġt idjar, sebat ijiem*
Iżda: *ħames xhur, erba' snin*

31. Meta n-numru (bejn tnejn (żewġ) u għaxra) ikollu warajh nom ta' aktar minn sillaba waħda:
   a) Hlief fil-każ ta' numru li jkollu warajh in-nom *elef* (hawnhekk tiżdied it-T Marbuta man-numru minkejja li n-nom ma jibdiex bil-vokali tal-leħen), in-numru jista' jieħu t-T Marbuta meta n-nom ikun jibda b'vokali tal-leħen.
   Nomi ta' aktar minn sillaba waħda li jibdew bil-vokali tal-leħen naqsmuhom fi tnejn:
      i) Nomi (Plural Sħiħ) li qatt ma jieħdu t-T Marbuta qabel in-numru
      Eż. *ħames irdumijiet*
      għaxar irħamiet
      tmien iljunfanti
      ii) Nomi (Plural Miksur) li jistgħu jieħdu t-T Marbuta qabel in-numru u jistgħu ma jeħduhiex
      Eż. *ħames irziezet* jew *ħamest irziezet*
      żewġ irkiekel *żewġt irkiekel*

seba' gniedes   *sebat igniedes*
tmien qżieqeż   *tmint iqżieqeż*

b) It-T Marbuta ma tiżdied qatt man-numru meta n-nom jibda b'sekwenza mibnija minn vokali (li mhix vokali tal-leħen) u żewġ jew tliet konsonanti.
Eż. *ħames individwi, erba' intrapriżi*

32. Ħlief fil-każ ta' numru (bejn żewġ (tnejn) u għaxra) li jkun qabel in-nom *elef*, niktbu dejjem *tliet* quddiem nom li ma jiħux il-vokali tal-leħen, anke jekk nippronunzjaw **tlett** jew **tlitt**. Eż: *tliet snin, tliet xhur, tliet darbiet*

33. a) Meta isem proprju jitlissen b'mod differenti minn kif jitlisen fil-lingwa oriġinali, jinkiteb bil-Malti.
Eż: *L-Iżvezja, L-Ingilterra, L-Iżvizzera, Il-Ġappun, Ir-Russja, Ġużeppi, Bertu*

b) Meta isem proprju jitlissen l-istess bħal ma jitlissen fil-lingwa oriġinali, jinkiteb
i) bil-Malti meta jintegra ruħu.
Eż: *Il-Kanada, L-Indja, L-Iran, Il-Pakistan*
ii) bil-lingwa oriġinali meta ma jintegrax ruħu.
Eż: *New York, Manchester, Munich, Stephen, Michelle*

34. a) Wara kelma li ma tinkitibx bil-Malti, nagħżlu jekk niktbux il-prefiss *j* qabel ħoss konsonantali inkella l-vokali *i* skond kif tiġi ppronunzjata l-kelma. Jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' vokali niktbu *j*; jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' konsonanti niktbu *i*.
Eż. *F'Bordeaux jmorru ħafna turisti.*
F' Melbourne imorru ħafna turisti.

Peter u Rodney jmorru tajjeb flimkien.
Angela u Rose imorru tajjeb flimkien.

b) Wara kelma li ma tinkitibx bil-Malti, nagħżlu jekk niktbux sekwenza *w* + Konsonanti inkella sekwenza *u* + Konsonanti skond kif tiġi ppronunzjata l-kelma. Jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' vokali niktbu sekwenza *w* + Konsonanti; jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' konsonanti niktbu sekwenza *u* + Konsonanti.
Eż. *Żort Bordeaux wkoll.*
Żort Melbourne ukoll.
Rajt lil Rodney wkoll.
Rajt lil Rose ukoll.

ċ) Wara kelma li ma tinkitibx bil-Malti, nagħżlu jekk inżidux vokali tal-leħen qabel kelma li tibda b'konsonanti doppja (ħlief sekwenzi *b'b, f'f, x'x*) inkella b'sekwenza mibnija minn konsonanti likwida u konsonanti skond kif tiġi ppronunzjata l-kelma. Jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' vokali ma nżidux vokali tal-leħen; jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' konsonanti nżidu vokali tal-leħen.

Eż. *F'Bordeaux rrid naħdem ħafna.* *F'Melbourne irrid naħdem ħafna.*
F'Bordeaux nkun nista' naħdem. *F'Melbourne inkun nista' naħdem.*

Ma' Rodney rridu mmorru. *Ma' Rose irridu mmorru.*
Ma' Rodney nkunu aħjar. *Ma' Rose inkunu aħjar.*

35. a) Wara numru li jinkiteb b'figuri, nagħżlu jekk niktbux il-prefiss *j* qabel ħoss konsonantali inkella l-vokali *i* skond il-ħoss li bih tispiċċa l-aħħar kelma tan-numru. Jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' vokali niktbu *j*; jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' konsonanti niktbu *i*.

Dan jgħodd ukoll fil-każ ta' ċifra ta' flus li tinkiteb b'figuri.

Eż. *Wara s-sena 2010 jmorru aħjar.*
Wara s-sena 2010 jkunu jistgħu jippjanaw aħjar.

B'Lm400 jmorru safra ġmielha. (erba' mitt lira Maltija)
B'Lm400 jkunu jistgħu jagħmlu safra ġmielha.

Wara s-sena 2000 imorru aħjar.
Wara s-sena 2000 ikunu jistgħu jippjanaw aħjar.

B'Lm10 iħallsu kollox.(għaxar liri Maltin)
B'Lm10 ikunu jistgħu jħallsu kollox.

b) Wara numru li jinkiteb b'figuri, nagħżlu jekk niktbux sekwenza *w* + Konsonanti inkella sekwenza *u* + Konsonanti skond il-ħoss li bih tispiċċa l-aħħar kelma tan-numru. Jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' vokali niktbu sekwenza *w* + Konsonanti; jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' konsonanti niktbu sekwenza *u* + Konsonanti.

Eż. *Tela' n-numru 110 wkoll.*
Tela' n-numru 115 ukoll.

ċ) Wara numru li jinkiteb b'figuri, nagħżlu jekk inżidux vokali tal-leħen qabel kelma li tibda b'konsonanti doppja (ħlief sekwenzi *b'b, f'f, x'x*) inkella b'sekwenza mibnija minn konsonanti likwida u konsonanti skond kif tiġi ppronunzjata l-aħħar kelma tan-numru. Jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' vokali ma nżidux vokali tal-leħen;

jekk il-kelma fil-pronunzja tispiċċa bil-ħoss ta' konsonanti nżidu vokali tal-leħen.

Eż. *Fis-sena 2010 rrid nirtira mix-xogħol.*
Fis-sena 2010 nkun nista' nirtira mix-xogħol.
Fis-sena 2015 irrid nirtira mix-xogħol.
Fis-sena 2015 inkun nista' nirtira mix-xogħol.

36. a) Wara sinjal tal-punteġġatura u wara parentesi, minflok prefiss *j* li jkollu ħoss konsonantali warajh niktbu l-vokali *i*, anke meta l-kelma ta' qabilhom tkun tispiċċa bil-vokali.

Eż: *Iqumu kmieni u, jekk ma tkunx ix-xita, ikunu jistgħu joħorġu jistadu.*
Ma' xi pajjiżi żgħar (pajjiżi tal-Mediterran minbarra l-Greċja) ikunu jridu jiddiskutu fit-tul.

b) Wara sinjal tal-punteġġatura u wara parentesi niktbu sekwenza *u* + Konsonanti u mhux sekwenza *w* + Konsonanti, anke meta l-kelma ta'qabilhom tkun tispiċċa bil-vokali.

Eż: *Waslu u, billi kienet xemx tikwi, uħud qabżu l-baħar.*
Fil-bidu tas-seklu (l-aktar wara l-miġja ta' l-Ingliżi) uħud ħallew lil Malta.

ċ) Wara sinjal tal-punteġġatura u wara parentesi nżidu vokali tal-leħen qabel kelma li tibda b'konsonanti doppja (ħlief sekwenzi *b'b, f'f, x'x*) inkella b'sekwenza mibnija minn konsonanti likwida u konsonanti, anke meta l-kelma ta'qabilhom tkun tispiċċa bil-vokali.

Eż: *Xħin naslu, jekk ma nkunux għajjenin ħafna, immorru passiġġata.*
Xħin naslu, jekk ma nkunux għajjenin ħafna, inkunu nistgħu noħorġu.
Ma' xi studenti (l-aktar ma' l-istudenti li jiġu miċ-ċentru tal-gżira) immorru tajjeb ħafna.
Ma' xi studenti (l-aktar ma' l-istudenti li jiġu miċ-ċentru tal-gżira) inkunu rridu noqogħdu attenti.

37. a) Prefiss *j* li jkollu warajh ħoss konsonantali jibqa' jinkiteb *j* wara kelma li tispiċċa bl-appostrofu.

Eż: *Jista' jkun.*
Jekk jitwessa' jkunu jistgħu jgħaddu aħjar.
B'qalziet imqatta' jkun qisu tallab.

b) Konsonanti *w* li jkollha warajha ħoss konsonantali tibqa' jinkiteb *w* wara kelma li tispiċċa bl-appostrofu.

Eż: *Kien jaqta' wkoll.*
Jista' jitqatta' wkoll.
Il-qalziet kien imqatta' wkoll.

ċ) Wara kelma li tispiċċa b'appostrofu ma nżidux vokali tal-leħen qabel kelma li tibda b'konsonanti doppja inkella b'sekwenza mibnija minn konsonanti likwida u konsonanti.
Eż: *Seta' ttieħed l-isptar mill-ewwel.*
Jekk titqatta' ssir aħjar.
B'bieb wiesa' ddaħħalha aħjar.

Nista' nkun naf aktar.
Jekk jitraqqa' nkun nista' nilbsu.
Qalb ir-raba' nsib l-hena.

38. Meta jassimila ruħu, artiklu li jitqiegħed quddiem nom li jinkiteb bil-lingwa oriġinali jassimila ruħu mal-ħoss konsonantali li bih jibda n-nom u mhux mal-konsonanti miktuba.
Eż: *miċ-Chairperson*
mis-Central Information Unit
fix-Shopping Centre

B. Regoli ġodda li jvarjaw mill-ortografija eżistenti

1. a) Minflok il-prefiss *j* niktbu *i* meta dan il-prefiss ikollu warajh ħoss konsonantali u l-kelma ta' qablu tkun tispiċċa bis-sekwenzi *għi* u *għu*.

Eż: *Miegħi ikun kuntent.*	u mhux	*Miegħi jkun kuntent.*
Jistgħu iduru.		*Jistgħu jduru.*

b) Konsonanti *w* fil-bidu ta' kelma tinbidel fil-vokali *u* meta din il-konsonanti jkollha warajha ħoss konsonantali u l-kelma ta' qabilha tkun tispiċċa bis-sekwenzi *għi* u *għu*.

Eż: *Hu tiegħi ukoll.*	u mhux	*Hu tiegħi wkoll.*
Tefgħu uħud il-baħar.		*Tefgħu wħud il-baħar.*

ċ) Inżidu vokali tal-leħen fil-bidu ta' kelma li tibda b'sekwenza mibnija minn konsonanti doppja (ħlief sekwenzi *b'b, f'f, x'x*) jew sekwenza mibnija minn konsonanti likwida u konsonanti meta l-kelma ta' qabel tispiċċa bis-sekwenzi *għi* u *għu*.

Eż: *Nistgħu immorru.*	u mhux	*Nistgħu mmorru.*
Kien hemm friegħi imqattgħa.		*Kien hemm friegħi mqattgħa.*

Kumment

Il-bidliet *j* > *i* (*kien ikun* minflok *kien jkun*[x]) u *w* > *u* (*kien ukoll* minflok *kien wkoll*[x]) flimkien maż-żieda ta' vokali tal-leħen (*kont irrid* minflok *kont rrid*[x] u *kont inkun* minflok *kont nkun*[x]) huma mmotivati minn ħtieġa fonetika. Sekwenzi fil-bidu tal-kelma mibnija minn *j* u konsonanti (mhux il-konsonanti *għ* u *h*), *w* u konsonanti, konsonanti doppja (ħlief sekwenzi *b'b, f'f, x'x*) u konsonanti likwida u konsonanti huma fonetikament possibbli biss meta l-kelma ta' qabilhom tkun tispiċċa bil-ħoss ta' vokali. Kliem li jispiċċa bis-sekwenzi *għi* u *għu* ma jispiċċax bil-ħoss ta' vokali iżda bil-ħoss ta' dittong (**aj**, **ej** u **aw**, **ow**). Mela, is-sekwenzi msemmija m'humiex fonetikament possibbli fil-bidu ta' kelma meta l-kelma ta' qabilha tkun tispiċċa bis-sekwenzi *għi* u *għu*. Għalhekk, niktbu kif nippronunzjaw, jiġifieri:

Miegħi ikun aħjar.	u mhux	*Miegħi jkun aħjar.*
Xtara tiegħi ukoll.		*Xtara tiegħi wkoll.*
Dawk friegħi imqattgħa.		*Dawk friegħi mqattgħa.*
B'tiegħi issuq aħjar.		*B'tiegħi ssuq aħjar.*
Jistgħu iduru sew.		*Jistgħu jduru sew.*
Semgħu uħud iwerżqu.		*Semgħu wħud iwerżqu.*
Tistgħu idduru.		*Tistgħu dduru.*
Nistgħu inkunu nafu.		*Nistgħu nkunu nafu.*

L-għażla tal-kriterju fonetiku biex niddeterminaw il-bidla *j* > *i*, *w* > *u* u ż-żieda ta' vokali tal-leħen hi konsistenti mar-regoli ġodda 34–38 li lkoll huma bbażati fuq kriterju fonetiku. (Ara Azzopardi, 1997, 265–266, 387–388.)

2. Kliem ta' nisel Rumanz jew Ingliż li ma jkunx Nom Proprju u li fil-lingwa oriġinali jibda b'sekwenza mibnija minn vokali *i* mhux aċċentata u żewġ konsonanti jinkiteb mingħajr il-vokali inizjali.
   Eż: *Kienu mportanti.*
   Ġbarna nformazzjoni.

Kumment

Regola Numru 105 ta' *Regoli tal-Kitba bil-Malti*: "Kliem ġej minn ilsna Ewropej li jibda bil-vokali li tkun biċċa mill-kelma jżomm din il-vokali fil-Malti, għax din mhix vokali tal-leħen" hi regola bbażata fuq kriterju etimoloġiku. Niktbu *importanti* għax il-vokali *i* fil-bidu tal-kelma hi biċċa mill-kelma: *importante* fit-Taljan u *important* fl-Ingliż. L-argument etimoloġiku jagħmel sens, iżda joħloq diversi problemi fl-ortografija.

1. Il-forma grafika *kienu importanti* ma tirriflettix il-mod kif nippronunzjaw għax, bħala regola, il-vokali inizjali *i* f'*importanti* ma titlissinx.

2. Meta niktbu *kienu importanti* ma nsegwux il-prinċipju li fi kliem ta' nisel Rumanz u Ingliż niktbu kif nippronunzjaw, anke jekk il-forma grafika ma taqbilx ma' l-etimoloġija.
3. It-tħaddim ta' kriterju etimoloġiku biex niddeterminaw il-mod kif niktbu mhux prattiku għaliex jitlob mill-kittieb tagħrif speċjalizzat li jtaqqal il-kitba. Per eżempju, il-kittieb irid ikun jaf li l-verb *induna* ġej mit-Taljan *indovinare* (jew mill-Isqalli *addunarsi*) u għalhekk irid jikteb *huwa induna* u mhux *huwa nduna*ˣ. L-istess irid ikun jaf li mit-Taljan *insistere* niktbu *huwa irsista* u *huwa insista* u mhux *huwa rsista*ˣ u *huwa nsista*ˣ. Irid ikun jaf li niktbu *huwa bbaża*, iżda mbagħad niktbu *huwa ibbalzma* (minn *imbalsamare*); niktbu *huwa vvota*, iżda mbagħad niktbu *huwa ivvinta* (minn *inventare*).

   Iż-żamma tal-vokali inizjali fi kliem bħal *importanti* toħloq ukoll diżgwid fl-ortografija minħabba tfixkil ma' kliem ieħor li jibda b'vokali tal-leħen u għalhekk iwaqqa' l-vokali tal-bidu. Niktbu *huwa imbarazza, huwa imbarka, huwa imbokka, huwa illuda,* iżda mbagħad niktbu *huwa llostra, huwa lmenta, huwa rkupra, huwa rmedja.*

Nosservaw li regola li tgħid li kliem li fil-lingwa oriġinali jibda bil-vokali *i* jwaqqa' l-vokali *i* inizjali meta jkun wara kelma li tispiċċa bil-vokali trid tapplika biss fil-każ ta':

i) Kliem li fil-lingwa oriġinali jibda b'sekwenza mibnija minn vokali *i* mhux aċċentata u żewġ konsonanti.

ii) Kliem li ma jkunx Nom Proprju.

Dan ifisser li vokali aċċentata żżomm postha (Eż. *Kellu indiċi*) u li kliem bħal *Indri, Irlandiż* ma jitqassrux. Eż. *Rajna Irlandiż. Jismu Indrì.*
(Ara Azzopardi, 1997, pp. 378 – 381)

Konklużjoni

L-ortografija tfittex li tkun għodda prattika u sempliċi li tgħin lill-kittieba jiktbu b'mod li jkun konsistenti ma' kriterji stabbiliti, imma fl-istess ħin b'mod uniformi. Ir-regoli ġodda proposti f'dan ix-xogħol għandhom l-għan li jsaħħu l-ortografija. Fir-regoli ġodda li ma jbiddlux l-ortografija eżistenti ma jidhirx li għandu jkun hemm polemika għax huma bbażati fuq il-kitba standard eżistenti. Fuq ir-regoli ġodda li jvarjaw mill-ortografija eżistenti wieħed irid jiddiskuti. Hawnhekk, minbarra l-argumenti bbażati fuq il-kriterji stabbiliti u fuq il-ħtieġa li nissimplifikaw, wieħed irid ukoll iżomm f'moħħu l-importanza ta' l-istabilità ta' l-ortografija.

Biblijografija

Akkademja tal-Malti (L-), "Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija (1924)". *Il-Malti*, 1984: 1-2.

—— "Aġġornament tat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija (1924)". *Il-Malti*, 1992.

—— *Regoli tal-Kitba Maltija*. Malta: Klabb Kotba Maltin, 1998

Aquilina, J., *Maltese-English Dictionary*. Malta: Midsea Books Ltd, I: 1987, II: 1990.

Borg, Alexander, *A Historical and Comparative Phonology and Morphology of Maltese*. Teżi tal-Ph.D., The Hebrew University, 1978.

Azzopardi, C., *L-Ortografija Uffiċjali tal-Malti: Analiżi Lingwistika Kritika b'Suġġerimenti għal Titjib*. Teżi ta' l-M.A., L-Università ta' Malta, 1997.

Cachia, L., *Grammatika Ġdida tal-Malti*. Malta, 1994.

—— *Il-Grammatica Melitensis ta' Mikiel Anton Vassalli*. Malta: Masprint, 1996.

Cremona, A., *A Manual of Maltese Orthography and Grammar*. Malta, 1929.

—— *Tagħlim fuq il-Kitba Maltija* II. Malta: Giov. Muscat, 1938.

Fenech, D., *Lingwistika Ġenerali*. Malta: A.C. Aquilina & Co., 1980.

Għaqda tal-Kittieba tal-Malti (aktar tard magħrufa bħala L-Akkademja tal-Malti), *Tagħrif fuq il-Kitba Maltija*. Malta, 1924.

Mifsud, M., "It-Tagħrif u Taqsim is-Sillabi". *L-Orizzont* (24/2/90).

—— *Loan Verbs in Maltese, A Descriptive & Comparative Study*. Leiden: E.J. Brill, 1995.

—— "Ir-Regoli tal-Kitba tal-Malti". *Il-Malti LXXIII*. Malta: University Press, 1999

Panzavecchia, F., *Grammatica della Lingua Maltese*. Malta: M. Weiss, 1845.

Sutcliffe, E. F., *A Grammar of the Maltese Language*. Valletta: Progress Press, 1936.

Vassallo, Ġ., *Il Muftieh tal Chitba Maltija*. Malta: Giov. Muscat, 1902.

—— *L'ortografia maltese*. Malta: Empire Press, 1928.

—— *It-Tieni Muftieħ tal-Kitba Maltija*. Malta: Empire Press, 1931.

Vassalli, M.A., *Mylsen Phoenicum-Punicum sive Grammatica Melitensis*. Ruma: Fulgoni, 1791.

—— *Ktŷb yl Klŷm Mâlti 'mfisser byl-Latin u byt-Talyân*. Ruma: Fulgoni, 1796.

—— *Grammatica della Lingua Maltese*. Malta, 1827.